

Мар'яна ДОЛИНСЬКА
(Львів)

НОВИЙ ПІДХІД ДО МЕТОДИКИ КЛАСИФІКАЦІЇ УРБАНОНІМІВ (НА ПРИКЛАДІ ЛЬВОВА)

Загальновідомо, наскільки визначально на подальші дослідження можуть вплинути декілька вагомих зауваг Ярослава Дашкевича щодо певної історичної проблеми чи навіть спеціальної історичної дисципліни. Стосовно історичної топоніміки таких настанов у публікаціях і рукописах ученого не так уже й багато, однак усі вони дуже суттєві¹.

Зауваження професора Дашкевича про лінгвістичний характер ономастики² спонукає замислитися, чи варто за інерцією зараховувати історичну топоніміку до спеціальних історичних дисциплін³. Топоніми є об'єктом вивчення одночасно кількох наук – передовсім лінгвістики, а через історичну географію – також історії й географії та суміжних з ними галузей, у т. ч. етнографії й археології; окрім того, називництво використовується в соціологічних студіях.

Зрозуміло, що кожний з цих напрямів, маючи власні завдання та методики, розглядає топоніми під різними ракурсами, відрізняються й варіанти їхньої класифікації. Нераз трапляється, що фахівець у певній науковій сфері не вважає за потрібне брати до уваги доробок представників іншої науки, що призводить, зокрема, й до деяких різночитань основних понять і термінів. У наш час, коли активно застосовуються інтердисциплінарні методи досліджень,

¹Долінська М. Професор Ярослав Дашкевич і проблеми історичної топографії та соціотопографії // Українське джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни на порозі ХХІ ст.: Матеріали Міжнар. конф., присвяч. 85-літтю від дня народження Ярослава Дашкевича. – Львів, 2013. – С. 84-85.

²Іванович С. [Дашкевич Я.] Архівознавство та інші допоміжні історичні дисципліни в Українській радянській енциклопедії // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – Київ, 1962. – № 1. – С. 71-72. Ономастика (ономатологія) – галузь мовознавства, що досліджує власні імена (одним з її підрозділів є топоніміка).

³[Дашкевич Я.] Вступне слово [на Міжнар. наук. конф. «Історична топографія і соціотопографія України», 17-18 жовтня 2002 р.] // Історична топографія і соціотопографія України: 36. наук. праць. – Львів; Київ; Нью-Йорк, 2006. – С. 508; Степанів Я. [Дашкевич Я.] Топоніміка та історичні дослідження: [Рец. на кн.:] Никонов В. А. Введение в топонимику. – Москва, 1965 // Архіви України. – Київ, 1966. – № 5. – С. 83-86.

нехтування методикою інших дисциплін може позбавити дослідника шансу ширше оглянути наукове поле своїх студій.

Класифікація топонімів у лінгвістиці (й аналогічно – в історії) більш-менш розвинена. Бінарна за суттю, вона ґрунтується на двох засадах – морфологічній і семантичній. Морфологічний підхід передбачає поділ на прості та складні форми, на складні і складові, на основні й похідні; на підставі лексичного структурного аналізу також виокремлюють кількісно-лексемні типи (одно-, дво-, три- та чотирилексемні, антропонімічно-апелятивні)⁴. Семантичний поділ виходить від денотата (імена людей, назви етносів, племен, народів, націй, географічних і космічних об'єктів, клички тварин і т. п.)⁵.

За семантичним принципом оніми поділяються на ієрархічні класи залежно від найменованих об'єктів. Найбільш переконливим можна вважати класифікаційний підхід відомого українського мовознавця Андрія Білецького⁶. Він пропонує такі одиниці класифікації: надклас, клас, підклас, порядок. Топоніми творять клас, що має два підкласи – *фізіоніми* (назви фізичних, природних об'єктів) і *енойконіми* (назви створених людьми об'єктів, переважно населених пунктів)⁷. Обидва підкласи, своєю чергою, діляться на низку порядків.

Лінгвісти зосередили свою увагу на опрацюванні лише декількох порядків топонімів. Насамперед ідеться про гідронімію, тобто назви елементів водної мережі, здебільшого рік; гідроніми вважаються найдавнішими й найтривалішими, а сам напрямок студій був започаткований ще в XIX ст.⁸ Чимало розвідок присвячено ойконіміці, що вивчає назви поселень⁹, обмежуючись, однак, тільки аналізом їхнього походження й написання¹⁰. Популярні також дослідження іншого класу онімів – у сфері антропоніміки, яка охоплює імена,

⁴ Денисюк В. В. Антропонімія українських історіографічних пам'яток другої половини XVII – XVIII ст.: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Київ, 2003. – С. 20.

⁵ *Wyrobisz A. Nazwy ulic, placu*

⁶ Казимирова І. А. Ономастична терміносистема А. О. Білецького в сучасній термінографії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.term-in.org/goods/15-1-1-1/category/id117/> (16.01.2018).

⁷ Там само.

⁸ Зубко А. Українська ономастика... – С. 277.

⁹ Котляр Ю. В. Висунськ-Батурина: топоніміка селянсько-козацької столиці // Записки історичного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2005. – Вип. 16. – С. 133-138; Яций В. Науковий семінар «Ойконімія України: Стан і перспективи розвитку» (Київ, 17-18 вересня 2009 р.) // Українська мова. – Київ, 2009. – № 4. – С. 139-141.

¹⁰ Дмитрієнко М., Іщенко Я. Топоніміка України – наша заповідна спадщина: [Рец. на кн.:] Коваль А. П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. – К.: Либідь, 2001 // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. – Київ, 2007. – Вип. 15. – С. 334-341.

прізвища, прізвиська людей¹¹. Результати цих студій часто стають основою для розгляду топонімів¹² (як знаємо, на початкових етапах розвитку оніми відображали семантику посесивності¹³, тобто об'єкт називався іменем власника). Надзвичайно цінними для історика є висновки львівського мовознавця Романа Осташа, котрий довів, що деякі денотати можуть набувати значення власних назв (онімізація апелятива); для прикладу, такі поняття, як «воля», «волиця», «вулька», «слобода», нерідко змінюють свою загальну семантику на конкретну, перетворюючись на ойконіми¹⁴.

Більш наближені до синтетичності напрацювання географів, проте ними далеко не завжди враховується час виникнення назви (що абсолютно необхідно в історичному наративі).

Для топоніміки, як і для всієї ономастики, важливу роль відіграють етимологічні дослідження, що зосереджуються на походженні онімів¹⁵.

Студії будь-якого з цих наукових напрямів передбачають наявність методик.

У лінгвістичних працях описи методики, за якою здійснювалася дослідницька робота, зазвичай відсутні; з контексту випливає, що використовувалися усталені методи лінгвістики. Новий підхід до мовознавчого осмислення називництва продемонструвала, зокрема, Олена Карпенко: когнітивну ономастику вона вивчає із застосуванням нової методології концептуального аналізу власних назв, що показує особливості ментального лексикону¹⁶ (ці дослідження стосуються сьогодення).

Географи групують власні методики у три блоки: традиційні, нові й найновіші. До традиційних відносять, зокрема, польові дослідження, описові методи, додаючи безпідставно також історичні та лінгвістичні; до нових – географічні й картографічні, порівняльно-історичні, кількісні; до найновіших –

¹¹ Денисюк В. В. Антропонімія українських історіографічних пам'яток...;

¹² Колибенко О., Колибенко О. Топоніми та топооснови Переяславщини у «Реєстрі всього війська запорозького» // Історико-географічні дослідження в Україні. – Київ, 2006. – Чис. 9. – С. 252-261.

¹³ Галай О. Джерела і способи творення урбанонімів // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – Ужгород, 2009. – Вип. 13. – С. 33-37.

¹⁴ Осташ Р. І. Довгий шлях до оніма (окремий відбиток); Його ж. До питання про онімізацію апелятивів при виникненні ойконімів у XVI–XVII ст. (окремий відбиток); Його ж. Онімізація апелятивів при виникненні ойконімів у XVI–XVII ст. (слобода – Слобода) (окремий відбиток).

¹⁵ Зубко А. Українська ономастика... – С. 275. Окремі відбитки ласкаво надіслав автору п. Роман Осташ.

¹⁶ Лучик В. Про нові напрями української ономастики // Філологічні дослідження: Зб. наук. праць з нагоди 80-річчя чл.-кор. НАН України, д-ра філол. наук, проф. Юрія Олександровича Карпенка. – Одеса, 2009. – С. 144-146. Когнітивна лінгвістика (від англ. cognition – «знання, пізнання», «пізнавальна здатність») – мовознавчий напрям, який розглядає функціонування мови як вид пізнавальної діяльності.

математичні, статистичні, методи моделювання, теорії інформації, засоби ГІС-технологій.

Цікавою з погляду класифікації є робота дніпропетровського географа Олега Афанасьєва¹⁷, в якій він розглядає топоніми України як усталену систему, стверджуючи, що в суспільно-географічному середовищі ця система просторово утворює суцільний пласт і водночас кожен окремих топонім є територіально визначеним. Дослідник розрізняє «природні» та «суспільні» топоніми, виходячи з того, що саме виступає атрибутним компонентом¹⁸ певної назви – природна система (геоморфологічна, фізико-географічна, річково-басейнова) чи адміністративно-територіальне районування. Далі в тексті О. Афанасьєв застосовує класичний, прийнятий у лінгвістиці, поділ топонімів за видами атрибутних компонентів (та опрацьованістю в науковій географічній літературі), виокремлюючи гідроніміку (назви об'єктів гідрографічної мережі), ойконіміку (назви населених пунктів), ороніміку (назви гір, горбів, гірських хребтів, долин, ущелин), гороніміку (назви територій), дромоніміку (назви шляхів сполучень).

Нетиповими щодо опису методики дослідження виявилися публікації географа Олексія Гнатюка¹⁹, в яких мовиться про спосіб з'ясування самоідентифікації населення на підставі сучасних міських назв, котрі аналізуються на трьох ієрархічних рівнях (субетнічний, регіональний і локальний). Автор наголошує, що для таких студій більш значущою є семантика назв, через що він вносив до бази дані «за принципом єдності денотата, тобто особи, події, явища тощо, на яке вказує даний урбанонім»²⁰. Відтак було визначено кількісні показники поширення урбанонімів, що пов'язані з локальною історико-культурною спадщиною та характеризують самосвідомість населення, для різних рівнів.

Не дивує, що в наш час інтердисциплінарності географічне дослідження має соціологічний напрям. І не випадково в соціології актуальні офіційні, юридично закріплені назви використовуються подібно до вже згаданої географічної

¹⁷ Афанасьєв О. С. Географічне дослідження топонімичної системи України: Автореф. дис. ... канд. геогр. наук. – Київ, 2006.

¹⁸ Атрибутний компонент – загальна назва найменованого об'єкта (наприклад, слово «вулиця» для конкретного годоніма чи «місто» для топоніма Львів. Для цього поняття вживають й інші терміни, як-от денотат (від лат. denotatum – позначуване) (Зубко А. Українська ономастика... – С. 274, правда, в цій книзі це слово надруковане неправильно: «детонат»), утотожнюючий член назви / utożsamiający członek nazwy (Handke K. Dzieje Warszawy nazwami pisane. – Warszawa, 2011. – S. 28).

¹⁹ Гнатюк О. Урбаноніми міст України як маркер територіальної ідентичності населення // Часопис соціально-економічної географії. – Харків, 2013. – Вип. 15 (2). – С. 144-147.

²⁰ Там само. – С. 145.

студії. Суть дослідження полягає в тлумаченні назв вулиць як складової творення міфології сьогоденного міста²¹. Подібно інтерпретував процес перейменування львівських вулиць у першій половині 90-х років минулого століття Ярослав Грицак²².

Як і в географії, деякі історичні топонімічні праці теж базуються на аналізі назв річок, поселень та прізвищ чи прізвиськ людей²³. Напрацювань істориків, в яких були б запропоновані варіанти класифікації й методики дослідження, відшукати не вдалося. Для прикладу, в статті Андрія Зубка про три етапи студій онімів в Україні та про здобутки в цій галузі сказано таке: «Оними, як історичне джерело, входять в коло досліджень історичної науки, джерелознавства, а також багатьох спеціальних історичних дисциплін. Для їх справжнього розуміння необхідно добре вивчити спосіб життя, світосприйняття, господарську діяльність, перипетії історичних подій, економічні і соціальні відносини в тих людських спільнотах, в яких у свій час народилися ці власні назви»²⁴. Згідно з цією цитатою, отже, не назви виконують роль історичного джерела, а, навпаки, для їхнього студіювання треба бути добре обізнаним з історичним тлом.

Ще в 60-х рр. ХХ ст. Ярослав Дашкевич констатував, що топоніміка не має усталеної методики дослідження²⁵, а задіювані методи надто трудомісткі, часто спостерігається «топонімічний примітивізм» – етимологізація назв (очевидно, йдеться про помилкове встановлення походження слова)²⁶. Зразком такої вульгаризації використання топонімів як історичного джерела може бути безапеляційне твердження, що якщо, наприклад, урочище іменується «замочком», то саме тут можна сподіватися при археологічних розкопках на віднайдення залишків якихось фортифікацій. Я. Дашкевич вказував на невинуватене впровадження до вжитку назв, які були спотворені в XVII–XVIII ст.²⁷, а також на ненавмисне чи й спеціальне заплутування ідентифікації топонімів²⁸.

²¹ Малес Л. Вивчаючи тексти культури: соціокультурний аналіз як пізнавальна стратегія соціології. – Київ, 2011. – С. 286-299.

²² Hrytsak Ya., Susak V. Constructing a National City: The Case of L'viv // Composing Urban History and the Constitution of Civic Identities / Ed. J. J. Czaplicka and B. A. Ruble. – Washington; Baltimore; London, 2003. – P. 140-164.

²³ Зубко А. Українська ономастика... – С. 267.

²⁴ Там само. – С. 275.

²⁵ Степанів Я. [Дашкевич Я.] Топоніміка та історичні дослідження: [Рец. на. кн.:] Никонів В. А. Введення в топоніміку... – С. 83-86.

²⁶ Там само.

²⁷ Дашкевич Я. Р. Навколо історичного атласу України // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1993. – Вип. 4. – С. 208.

²⁸ Дашкевич Я. Р. Виникнення міст України: міфи та реальність // Український історичний журнал. – Київ, 1992. – № 2. – С. 8-13.

Труднощі в теоретичній сфері історичної топоніміки з'являються вже під час спроби вписати урбаноніми в ієрархічну структуру топонімів. Урбаноніміка охоплює всі власні назви, які виникли на площі конкретної урбаністичної одиниці, що має характер міста²⁹, тобто урбаноніми – це внутрішньоміські назви.

Урбаноніми не зовсім вкладаються в систему А. Білецького, бо вони, з одного боку, творять окремих порядок поряд з гідронімами, ойконімами, оронімами, а з іншого – входять в обидва підкласи топонімів, оскільки на території міста є і *фізіоніми*, і *енійконіми*. В обидва ці порядки потрапляють антропонімічні назви – на честь людей (їхніми іменами, прізвищами).

Структура кожного оніма (у т. ч. й усіх топонімів, включно з урбанонімами) складається з власне назви (найменування) і денотата (атрибутного компонента). Так, «Сірко» – ім'я, «пес» – денотат; «Львів», «Полтава» «Київ» – назва, «місто» – денотат.

Урбанонімічні студії (філологічного спрямування) в Україні здебільшого стосуються індустріального періоду історії³⁰. Сама ж урбаноніміка почала виокремлюватися з мікротопоніміки³¹ в останній третині ХХ ст. (у радянський час, нагадаємо, українська наука була епігоном російської, а та зайнялася урбанонімікою в 60-х рр. ХХ ст.³²). Власне тоді й сформувалися основні засади термінології та класифікації, яка, до речі, сьогодні переглядається російськими вченими³³.

Коментуючи місце урбанонімів в ономастичному просторі, А. Титаренко стверджує, що підсистемою топонімічної системи є також урбанонімічна (такий погляд суперечить класифікації А. Білецького). На думку цієї дослідниці, урбаноніми наділені універсальними для всіх класів топонімів характеристиками, але мають і сім особливих (високий ступінь змінюваності; загалом низький ступінь популярності; переважна одномовність; слабкий зв'язок з

²⁹ *Bagerová N., Šramek R.* Podíl onomastiky při standart i zovānt urbanonymie // *Urbanonymia. Zborník prednášok z 2 celoštátneho onomastickeho semināra (Madra–Piesky, 8-10 oktōbra 1986).* – Bratislava, 1988. – S. 11-15; *Долинська М.* Історична топографія Львова XIV–XIX ст. – Львів, 2006. – С. 77-79.

³⁰ *Остап Р. И., Остап Л. П.* X Всеукраинская конференция «Украинская ономастика на пороге III тысячелетия: состояние и перспективы развития» (Тернополь, 2-3. 10. 2003) // *Вопросы ономастики.* – Екатеринбург, 2005. – № 2. – С. 165-167; *Філіптов О.* Назви вулиць Мукачєва у ХХ ст. // *Історико-географічні дослідження в Україні: 36. наук. праць.* – Київ, 2007. – Вип. 10. – С. 312-316.

³¹ Так, ще в 2008 р. студія, присвячена урбанонімам Кіровограда, в титулі містила термін «мікротопонімія»: *Ляшенко Р. О.* Мікротопонімія Кіровограда: Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2008.

³² *Титаренко А.* Місце урбанонімів в ономастичному просторі // *Теоретична і дидактична філологія.* – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 12. – С. 235.

³³ *Матвєєв А. К.* Ономастика и оноματοлогия: Терминологический этюд // *Вопросы ономастики.* – Екатеринбург, 2005. – № 2. – С. 5-10.

діалектом; семантична мотивованість більшості назв; перевага штучної номінації над природною; писемна закріпленість³⁴). Ці властивості не розкриті навіть на прикладах, і тому деякі з них викликають сумнів: що таке ступінь популярності? Про семантичну мотивованість (?) і писемну закріпленість (?), як видається, може йтися хіба що для міст у ХІХ–ХХІ ст. Історикові міста, що мало тривалий магдебурзький період, важко погодитися з тезою щодо одномовності урбанонімів, адже принаймні традиційні назви вулиць у пізньому середньовіччі звучали латиною, а пізніше (на теренах Польського королівства) й у документах перекладалися польською мовою.

Польський філолог Квіріна Гандке в своїй монографії про називництво у Варшаві доводить, що генеза і спосіб назв у європейських містах походить від традиції античного Риму. Подана ж цією авторкою класифікація здійснюється відповідно до двох критеріїв (просторового та словотвірного)³⁵.

Російська дослідниця Н. Подольська поділила урбаноніми на три підгрупи: 1) агороніми – назви площ, майданів, ринків; 2) одоніми – назви лінійних об'єктів у місті (вулиць, проспектів, бульварів, алей, провулків і т. д.); 3) хороніми міські – назви будь-якої частини міської території (район, квартал, кладовище та ін.); назви будівель³⁶. Хиби такого підходу полягають, по-перше, в цілковитій відсутності назв природних об'єктів, по-друге, в розмежуванні урбанонімів на агороніми та хороніми. Якщо одоніми мають лінійний характер, то агороніми і хороніми – площинний. Відмінність між двома останніми дуже умовна й помітна лише в планувально-містобудівній структурі: якщо квартал – це забудована територія, то майдан – не заповнена, а тільки оточена будівлями площа. З переліку наведених авторкою книги прикладів стає ясно, що багато спільного в агоронімімі і з одонімами – все це одиниці міських транспортних і пішохідних комунікацій. Якщо вивчати урбаноніми, опираючись на цю чи інші лінгвістичні класифікації, то поза увагою дослідника залишиться багато найменованих об'єктів будь-якого міста, котрі до того ж аналізуватимуться без врахування часу виникнення, функціонування і зникнення.

Доступні урбанонімістичні напрацювання ґрунтуються на дослідженнях етимології або семантики урбанонімів, без огляду на їхню класифікаційну ієрархію.

³⁴ Титаренко А. Місце урбанонімів... – С. 237.

³⁵ Handke K. Dzieje... – S. 28.

³⁶ Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии... – С. 7-15, 27, 50, 154, 160-161. У цьому словнику запропоновано термінологічну систематизацію, згідно з якою топоніми є складовою частиною реалонімів (власних назв реальних об'єктів), котрі, своєю чергою, об'єднуються з іншими в оніми (будь-які власні назви), а сама ономастика є розділом лінгвістики.

Проблемам походження назв на слов'янських землях значну увагу присвятили словацькі вчені. Зокрема, братиславською школою було акцентовано на одній із причин появи урбанонімів – необхідності особи орієнтуватися у просторі (комунікативна функція назв)³⁷. Важливим є висновок про змінність (нестабільність) урбанонімічних об'єктів³⁸, а також про те, що лише назви, етимологія яких пов'язана з реальними (природними) обставинами (напрямок, розташування), не залежать від політичної ситуації і є довготривалими³⁹. Польський історик Юзеф Матушевський з'ясував співвідношення між стабільними та нестабільними назвами⁴⁰. Рудольф Крайчовіч зафіксував також залежність між величиною міста й міським називництвом – що менше місто, то більше на назви вулиць впливає реальна ситуація⁴¹.

Кшиштоф Мікульський опублікував декілька статей, у котрих розглянув взаємозв'язки між урбанонімією та соціотопографією міста Торуня⁴². Із найменувань вулиць у середньовічному і ранньомодерному Торуні науковець висновує, що на деяких з них були скупчення ремісників певної професії, – про це, на його переконання, свідчать як ті назви, що утворилися від самого заняття ремісника (Шевська, Різницька і т. п.), так і ті, які опосередковано пов'язані з фахом (Кінська, Псяча, Козина). Сам автор підкреслює недостатність соціотопографічних студій, тобто не зрозуміло, чи професії мешканців конкретної вулиці відомі, чи твердження про їхній фах ґрунтовано тільки на одонімі⁴³. У пізнішій своїй роботі К. Мікульський, однак, уже пише, що в ранньомодерну добу назва вулиці та професії її жителів не корелювалися⁴⁴. Цінною є теза історика про нестабільність найменувань вулиць.

Цікаву спробу запропонувати оригінальну методіку аналізу урбаноніміки здійснив учений з Любліна Пшемислав Тишка⁴⁵. Автор критикує методичні

³⁷ Bagerová N., Šramek R. Podíl onomatiky... – S. 12-13.

³⁸ Krajčovič R. Urbanonymia a dejiny // Urbanonymia. Zborník prednášok 2 celoštátneho onomastického seminára (Madra–Piesky, 8-10 októbra 1986). – Bratislava, 1988. – S. 23.

³⁹ Matu

⁴⁰ Matuszewski J. Nazwy administracyjne osad lokowanych na prawie niemieckim. – Łódź, 1974. – S. 28.

⁴¹ Krajčovič R. Urbanonymia... – S. 87.

⁴² Mikulski K. Nazwy ulic Nowego Miasta Torunia w pierwszej połowie XVIII w. // Europa orientalis. – Toruń, 1996. – S. 170-175; *EjUSD*. Topografia i hodonomastyka Nowego Miasta Torunia w XIV–XVIII w. // Zapiski historyczne. – Toruń, 1997. – T. 62. – Z. 1. – S. 7-38; *EjUSD*. Zmiany w strukturze zawodowej mieszkańców a nazewnictwo ulic w średniowiecznym i nowożytnym Toruniu // Kwartalnik Historii Kultury Materialnej. – Warszawa, 1999. – Rok XLVII. – № 1-2. – S. 157-162.

⁴³ Mikulski K. Zmiany w strukturze... – S. 157. При цьому майже ніде не вказано, якою мовою зафіксовані назви на тому чи іншому часовому зрізі.

⁴⁴ Mikulski K. Topografia i hodonomastyka... – S. 16, 18, 20.

⁴⁵ Tyska P. Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców. – Lublin, 2001.

підходи своїх попередників, котрі (як-от Владислав Томкевич) закладали в основу дослідження ретроспективне порівняння назв вулиць, вважаючи, що дійсною є незмінна версія її назви та сприйняття, натомість необхідно студіювати зміни в сприйнятті назви вулиці⁴⁶. П. Тишка зазначає, що вулиця – це культурна інституція, себто суспільно витворена інформаційно-просторова форма. Також дослідник намагається знайти співвідношення між поняттям вулиці і вулицею як формою урбаністичного утворення, з чого випливає, що мережа назв є інформаційною системою, яка дозволяє утримувати топографію в пам'яті⁴⁷. Виходячи з усього цього, польський історик і викладає свої методологічні засади, котрі зводяться до кількох постулатів: назви є категорією розуміння понять, синхронно функціонуючі найменування належать до однієї системи, а напрям їхнього розвитку залежить від набутого досвіду й переконань у суспільній свідомості⁴⁸. Анонсуючи на початку книжки цікавий, близький до антропологічного, метод дослідження міського простору, в останніх розділах автор, сам, вочевидь, не бажаючи того, переходить до класичної студії етимології назв, при чому обмежується тільки вулицями і площами/ринками, ігноруючи найменування інших внутрішньоміських об'єктів.

Вагомий внесок у вивчення етимології львівських міських назв зробив Іван Крип'якевич⁴⁹. Він проаналізував генезу найменувань вулиць і продемонстрував інформативне значення урбанонімів як джерела для реконструкції історії міста. Комунікації вчений ділив на гостинці й дороги, які з'єднували місто із зовнішнім світом, та вулиці, що виконували функції внутрішньоміських з'єднань. У його розвідці назви вулиць систематизовано за розташуванням щодо географічних об'єктів, вимірами, національною чи професійною належністю; перелічено також найменування вулиць на передмістях, утворені від прізвищ власників і від поблизьких сакральних споруд⁵⁰.

У контексті використання міських назв як історичного джерела їхню семантику в другій половині ХХ ст. опрацьовував польський дослідник Анджей Виробіш⁵¹. Значення міського назвництва цей автор висвітлив на матеріалі урбанонімів, котрі пов'язані з природою, функціями та людьми. У межах цих категорій назв виділено по кілька груп. Історик для кожної категорії та групи

⁴⁶ Ibid. – S. 132.

⁴⁷ Ibid. – S. 133.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Крип'якевич І. Топоніміка старого Львова // Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР. – Київ, 1964. – № 5. – С. 85-87.

⁵⁰ Там само. – С. 87.

⁵¹ Wyrobisz A. Nazwy... – S. 511-523.

подає найменування вулиць і площ усієї території сучасного міста, не локалізуючи, де розташовувався відповідний об'єкт за магдебургії – у середмісті, на передмістях чи в прилеглих селах. Головну увагу автор звертає на номінації середміських вулиць, хоча в тексті є й окремі тези про одоніми за мурами міста. Так, описуючи категорію «природа» (охоплює природне середовище, геологію, географію, топографію, фізіо- та гідрографію, флору та фауну), вчений наголошує, що найбільше вулиць такого типу (Джерельна, Греблі, Жаби, Ставки, Журавлина) розташовано поза колишнім середмістям. У категорії «функції» (віддзеркалює діяльність людини) трапляються урбаноніми, які відображають планувальну структуру міста, зокрема долокаційного періоду (Старе Місто), часів першої локації (Старий Ринок); сюди ж входять і назви довоколишніх поселень, що залишаються переважно в назвах ділянок міста, і назви юридик, трансформовані згодом у назви вулиць⁵². Одночасно найменування юридик А. Виробіш зараховує до групи категорії «люди», групи, в основі виділення котрої є відносини власності⁵³. Як бачимо, у цьому дуже докладному й цінному опрацьованому джерельним матеріалом дослідженні автор, поставивши за мету розглянути тільки назви вулиць і площ, заторкує також гороніми та ойконіми, в т. ч. ті, що стосуються юридик та підміських поселень.

Отже, аналіз семантики та етимології міських топографічних об'єктів може дати інформацію про фізіографію, зовнішній вигляд, забудову, комунальні функції, господарчі та суспільні відносини, етнічний⁵⁴ і професійний склад⁵⁵ мешканців міста⁵⁶. Крім того, оскільки внутрішньоміська топоніміка до XIX ст. творилася спонтанно, часто не маючи правового значення⁵⁷, то, апелюючи до урбанонімів як до джерела, дослідник довідується про час їхньої появи (за умови, що вони отримані з датованих фіскальних документів)⁵⁸, топографію соціальних функцій, тобто розселення ремісників відповідно до

⁵² Як-от, зокрема, у Варшаві, де назви юридик, що існували в XV–XVIII ст., стали пізніше назвами вулиць (Zare

⁵³ Ibid. – S. 517-518, 523.

⁵⁴ *Капраль М.* Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини). – Львів, 2003. – С. 298-308; *Janeczek A.* Ulice etniczne w miastach Rusi Czerwonej w XIV–XVI wieku // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. – Warszawa, 1999. – Rok XLVII. – № 1-2. – S. 131-147; *Motylewicz J.* Ulice etniczne w miastach ziemi przemyskiej i sanockiej w XVII i XVIII wieku // Ibid. – S. 149-155.

⁵⁵ Jasin

⁵⁶ *Wyrobisz A.* Nazwy... – S. 513-521.

⁵⁷ Ibid. – S. 511.

⁵⁸ *Goliński M.* Kwarta dawnej zabudowy w świetle badań historycznych. Kompleksowe archeologiczno-architektoniczne badania w kwartale zabudowy we Wrocławiu

професій⁵⁹. Назви вулиць у середмісті підтверджують збереження там соціальних і топографічних функцій⁶⁰. Автором цієї статті здійснено спробу використати одоніміку як складову соціотопографічного методу для ретроспективної локалізації нерухомості в містах, зокрема виділено назви традиційні й офіційні, вказано на їхню іррадіацію, розмитість деяких понять, що були денотатами урбанонімів⁶¹.

Опрацьованої єдиної методики використання урбаноніміки як історичного джерела не існує. Словацький дослідник Р. Крайчович пропонує поетапне евристичне дослідження урбанонімів за такою схемою: максимальне нагромадження внутрішньоміських власних назв, починаючи від найдавніших (на матеріалі всіх доступних писемних та картографічних пам'яток), складання їхньої картотеки у трьох варіантах (хронологічному, ретроспективному та комбінованому), систематизація урбанонімів відповідно до вибраних критеріїв⁶².

На підставі викладеного можемо виокремити декілька критеріїв, за допомогою яких науковці вивчали урбаноніми:

– морфологічний (лексико-морфологічна побудова назви);

етимологічний (походження оніма);

семантичний (значення оніма);

просторовий (територіальне місце топоніма в суспільно-географічному середовищі);

адміністративно-правовий (наявність чи відсутність правового статусу);

хронологічний (час виникнення і функціонування).

Безперечно, що аналіз урбанонімів, відібраних за одним чи кількома параметрами, не претендує на вичерпність, а тим паче не дає змоги опрацювати методику використання джерельного потенціалу назв. Однобокість таких студій опосередковано підтверджує соціолог Л. Малес, котра зауважує, що століття тому топоніми були прозорими, очевидними і функціональними⁶³.

⁵⁹ *Wojtowicz Z.* Z problematyki socjotopografii miasta europejskiego epoki Oświecenia // *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne / Pod red. A. Gięsztorą i T. Rosłanowskiego.* – Warszawa; Poznań; Toruń, 1976. – S. 289.

⁶⁰ *Ibid.* – S. 279.

⁶¹ *Долинська М.* Ретроспективна метода дослідження забудови середмістя Львова // *Урбаністично-архітектурні проблеми міст Галичини: Зб. наук. праць.* – Львів, 1996. – С. 56-62; *Її ж.* «Вступ до соціотопографії» як узагальнений метод історико-архівних попередніх досліджень в реставрації архітектурних об'єктів // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Архітектура. – Львів, 2001. – № 429. – С. 166-173; *Її ж.* *Історична топографія...* – С. 77-79, 129-133, 168-205.

⁶² *Krajčovič R.* *Urbanonymia...* – S. 22-27.

⁶³ *Малес Л.* *Вивчаючи тексти...* – С. 288.

Попри всі щойно описані проблеми, вже з цього короткого огляду наукових робіт переконуємося, що урбанонімія акумулює в собі чимало відомостей, залучення яких суттєво полегшує історичні студії, передовсім урбаністичні.

З власних (переважно ще неопублікованих) досліджень топоніміки на території Львова магдебурзького періоду доходимо висновку, що ці назви, незалежно від денотата, були щонайменше трьох типів:

традиційні, здебільшого вулиць у «місті в мурах», що фіксували фізіографічні ознаки, професії, етноси і т. п. (ймовірно, такі найменування запозичені разом з магдебурзьким правом від міст-донаторів);

інформативні, що вказували, куди веде дорога чи шлях, яка унікальна споруда розташовується поблизу тощо;

посесивні (зазвичай це були хороніми), котрі повідомляли, хто був власником об'єкта – лану, осади, кам'яниці та ін.

Майже всім цим типам назв притаманна ціла низка характеристик, що свідчать про можливі зміни та труднощі при спробі їх класифікації:

– нестабільність – назви, особливо створених людиною об'єктів, нерідко змінювалися (наприклад, із появою нового власника);

– іррадіація – поширення або перехід назви з одного об'єкта на інший (з поселення – на дорогу тощо);

– онімізація апелювання – перетворення загального поняття-денотата на власну назву (показовий приклад – численні «Вульки» на львівських передмістях)⁶⁴;

– розмитість понять, що властиво і для денотатів традиційних (юридично незакріплених найменувань), і для власне назв (так, скажімо, назва «Личаків» на колишньому Галицькому передмісті Львова, якою було охоплено й терени навкруги давнішої осади, не має чітко визначених меж)⁶⁵.

Таким чином, жодна з перелічених методик (ні з лексичним, ні з семантичним чи етимологічним підходом) не дозволяє повною мірою використовувати назви як історичне джерело. Інколи навпаки (як це часто буває зі спеціальними історичними дисциплінами) – територіальна історія слугує підставою для пояснення семантики чи етимології топоніма.

Оскільки місто є складним просторовим і соціальним об'єктом, що безумовно віддзеркалювалося в процесі утворення і функціонування його урбанонімів, прийнятною видається пропозиція застосувати під час нагромадження матеріалу класифікацію не за самими назвами, а за об'єктами і суб'єктами

⁶⁴ Долинська М. Історична топографія... – С. 23, 81, 173-175, 182, 227, 237.

⁶⁵ Там само. – С. 91, 141, 169, 178-179, 181-182, 202, 283, 285.

нерухомої власності, дотримуючись їхнього поділу на природні та створені людиною⁶⁶.

Практичне дослідження й одночасна спроба класифікації починалися з опертям на такі основні теоретико-методичні засади:

1. Територія міста – це всі терени, що перебувають під юрисдикцією міської влади. На магдебурзький період: це середмістя, обидва передмістя й міські села; в австрійський – середмістя і чотири зреформовані передмістя.

2. Згідно з А. Білецьким і Н. Подольською, урбаноніми є підкласом топонімів і поділяються на годоніми (назви вулиць), агороніми (площі, майдани), хороніми (парки, цвинтарі і т. п.), назви споруд. На думку автора цих рядків, такий поділ має певні вади, бо: а) з площинного погляду майдан не відрізняється, наприклад, від кладовища, – відмінність полягає тільки у функції площинного утворення (якщо систематизувати їх за об'єктами, то ця різниця не суттєва; б) з іншого боку, в класифікації не враховано, що одночасно на території міста можуть побутувати й інші об'єкти (іменуються *фізіонімами та еноконімами*) – випуклості й впадини рельєфу, водна мережа, угіддя, групи домогосподарств і т. д.; в) урбаноніми частково випадають з ієрархії топонімів, позаяк зв'язки з іншими підкласами складніші від прямого підпорядкування, деякі залежності є горизонтальними; г) якщо ж розглядати урбаноніми як майже суцільний пласт найменувань, що покриває земну поверхню, то всі вони, за винятком годонімів, мають площу, а відтак їх можна вважати хоронімами.

3. Годоніми (назви вулиць) – це лінійні утворення, котрі вимагають спеціальної студії, передусім тому, що їх трактування може бути подвійним чи навіть потрійним. По-перше, мовиться про тлумачення як групи домогосподарств, у певний спосіб відокремленої від інших таких груп, тобто характерним є площинне, а не лінійне сприйняття денотата «вулиця»⁶⁷. По-друге, в модерному розумінні цього поняття – дороги поміж площинами фасадів з обох сторін (у львівському середмісті – Галицька і Краківська або «Z drugiey stroni Sikstowy ulicy» (1603 р.)⁶⁸, «Giblowkę uliczkę przestąpiwszy» (1636 р.)⁶⁹. По-третє, мабуть, як поверхні, по якій їздять («Za tym slakiem ulica po oboiey stronie goscince Wołoskiego» (1636 р.)⁷⁰).

⁶⁶ Там само. – С. 247-252.

⁶⁷ Долинська М. «Вулиці» львівських передмість у фіскальних документах останньої третини XVIII ст. // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2006. – Т. 252: Праці Комісії спеціальних (допоміжних) історичних дисциплін. – С. 98-102; *Її ж.* Сенс терміну «передмістя» для Львова магдебурзького періоду // Фортеця: Зб. заповідника «Густань»: на пошану Михайла Рожка. – Львів, 2009. – С. 103-107.

⁶⁸ Описи передмість Львова XVI–XVIII століть / Упоряд. А. Фелонюк. – Львів, 2014. – С. 132.

⁶⁹ Там само. – С. 223.

⁷⁰ Там само. – С. 210.

4. Офіційні назви вулиць (запроваджені з 1870 р.) мають юридичне значення. Пізніше офіційно почали присвоювати найменування й іншим об'єктам (паркам, скверам, вірогідно, також підвищенням рельєфу на території Львова). Всі урбаноніми, що побутували доти, не були затверджені на рівні влади, вони з'являлися стихійно, для орієнтації мешканців, – це т. зв. традиційні назви.

5. Повна структура назв місцевостей (топонімів) складається з двох частин: денотата – ідентифікуючого члена (обслуговує загальні поняття, як-от «місто», «вулиця», «став», «лан»), та власне назви – відрізняючого члена⁷¹ (Львів, Широка, Пелчинський, Фрайборковський). Звичайне поняття набуває статусу назви з моменту, коли стає її складовою – ідентифікатором⁷².

Для дослідження взято традиційні хороніми⁷³ на адміністративно залежному від магістрату терені Львова. Класифікація здійснена щодо ідентифікуючих членів – денотатів – об'єктів. Вулиці, що в джерелі трактуються площинно, можуть розглядатися як хороніми.

Застосування запропонованої класифікації також виявило недоліки, оскільки не все, що іменувалося, вдається беззастережно віднести до фізичного об'єкта, – одиниці адміністративно-територіального поділу, різні неадміністративні утворення, окреслені мірничою одиницею площі (лан), творять своєрідне підгрунття, невидимий пласт соціально-топографічного середовища. Своєю чергою, серед них розрізняємо адміністративні (передмістя, міські села, тракти) й неадміністративні, з розмитими межами (Софіївка, Підзамче, Зелене). Є також об'єкти реально існуючі, та уявні, а в уявних – адміністративно визначені й неадміністративні утворення з нечіткими межами.

Із накопиченням назв з одночасною спробою класифікації їхніх денотатів виникли нові ускладнення. Йдеться про смисли і сенси понять, які на сьогодні студіюються переважно щодо абстрактної (високої) лексики. Уживання кількох термінів для означення того самого поняття наочно демонструє, що й конкретні об'єкти, здавалося б, абсолютно зрозумілі на побутовому рівні, дуже часто сприймалися й передавалися на письмі в документах ранньомодерної епохи по-різному. У львівських достатистичних джерелах тієї доби

⁷¹ Handke K. Dzieje... – S. 28.

⁷² Ibid. – S. 31.

⁷³ Аналіз поширення хоронімів протягом наступного після досліджуваного періоду показав, що «з 48 назв, які стосуються середмістя і передмість Львова 1 виникла наприкінці XX ст. і 8 впродовж його першої половини. Ще 15 хоронімів (як і об'єктів, які вони іменують) походять з XIX ст.», інші ж з'явилися, вочевидь, у ранньоновітню добу. Див.: Долінська М. Функціонування хоронімів на території Львова впродовж середини XIX – початку XXI ст. // Місто: історія, культура, суспільство. Е-журнал урбаністичних студій. – Київ, 2016. – № 1. – С. 191-206. – Режим доступу: <http://mics.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/14.pdf>.

ця проблема увиразнюється під час характеризування природних і створених людиною (фізичних і віртуальних) об'єктів, котрі отримували назви і/або були складовими міської топографії⁷⁴. Передовсім це стосується таких часто вживаних понять, як «вулиця»⁷⁵, «лан»⁷⁶ і «передмістя»⁷⁷.

Причина різного трактування може полягати в тому, що жодне поняття тоді ще не мало уніфікованого та юридично визначеного пояснення, яке змушувало б урядника хоч би для документів тлумачити його однозначно.

Навіть начебто таке зрозуміле слово, як «гора» в контексті могло означати «кар'єр» чи «копальня» («Gury kamienne u wapienne piесе» (1607 р.)⁷⁸, «Gorzy do łamania kamieni» (1636 р.)⁷⁹).

Щоб проілюструвати, як ця нестабільність (розмитість) понять об'єктів-денотатів утруднює їхню класифікацію, зіставимо близькі між собою поняття «пляц» і «грунт». Першим здебільша окреслювали ділянку під забудову: «Zbudowali się w iednym placu» (1636 р.)⁸⁰; іноді незабудовану: «Pusty plac, zwano go Rajakowskim...»⁸¹ (1636 р.). Термін «грунт» подекуди виступає як синонім до «пляцу»: «Dom u grunt Naza Belzecki kupił» (1636 р.)⁸². Однак це слово іноді набирало іншого значення, відрізняючись тим, що функція його використання не визначена або є змінною: «Тутко obiał plac na ogrod» (1636 р.)⁸³, тобто тут пляц – це ділянка, на якій планують посадити город.

«Z gruntow Pełczynskich łanow» (1645 р.)⁸⁴ – з контексту інвентаря виглядає, що мовиться про нерухомість узагалі, без врахування її функції. Це припущення підтверджується таким записом у цьому ж інвентарі: «z gruntu pod Młynowcami, gdzie pasieka iego iest»⁸⁵. Поняттям «грунти» не раз охоплювали й кілька окремих угідь, об'єднуючи їх за узагальненим місцем їхнього розташування. Різні функції «грунту» зафіксовано в реєстрі 1685 р.: «Grunt Niedoperzowski otrzymał Andrzej sitarz u kazdego roku zasiewa, niechay prawo pokaze... Grunt

⁷⁴ Dołyńska M. Przestrzenny model miasta (Lwowa) na prawie niemieckim: rzeczywistość i reserwa powożytna (у друці).

⁷⁵ Долинська М. «Вулиці» львівських передмість... – С. 98-102.

⁷⁶ Долинська М. Історична топографія... – С. 145-151, 157-158.

⁷⁷ Долинська М. Сенс терміну «передмістя» для Львова...

⁷⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 52 (Магістрат м. Львова), оп. 2, спр. 718, арк. 223.

⁷⁹ Описи передмість... – С. 209.

⁸⁰ Там само. – С. 215.

⁸¹ Там само. – С. 213.

⁸² Там само. – С. 223.

⁸³ Там само. – С. 208.

⁸⁴ Там само. – С. 229.

⁸⁵ Там само.

Kmieczyszyn od kilku lat pusty... Grunt, na ktorym folwark Alembekowski»⁸⁶, – поле, пуста ділянка, місце розміщення фільварку.

Інколи під «грунтом» розуміли певну відокремлену територію, ділянку з точними вимірами. Так, у реєстрі мешканців від 1678-1679 рр. під заголовком: «Grunt Cegielna iedenascie gruntow» читаємо:

«Jacenty tzyma – 2 $\frac{1}{2}$ gru[ntu]

Bazyl haftarz – 3 $\frac{1}{2}$ gru[ntu]

Timko – 1 gru[nt]

Fedczycha – 2 gru[nty]

Woyciech tkacz – 1 gru[nt]

Rzeznik – 1 gru[nt]»⁸⁷.

В інвентарі підданих 1687 р. наводиться перелік «Puste grunta» із зазначенням кількості ґрунтів, а після наступного підзаголовка «Od samey granicy s. Jura te ogrody» пераховуються городи, які визначаються числом ґрунтів (наприклад: «Paweł Sulima gruntow No 3»)»⁸⁸.

При вживанні денотата «грунт» з непосесивною назвою помічасмо іррадіацію урбаноніма, тобто побутування її щораз з іншим атрибутним компонентом. У двох записах того самого документа (реєстр юридик близько 1693-1694 рр.) подано таку інформацію: «jurisdyceya panien zakonnych wszystkich Świętych z Wolką Brozypowską y gruntem Turowskim», а далі – «Juriskeya oo. Dominikanow Porzyce Wszywa ulica Tarnawska nazwana»⁸⁹. Якщо згадати, що до назви застосовувалися в 1788 р. як денотат і «передмістя», і «юристика», а також назва фігурувала взагалі без денотата (1768 р.)⁹⁰, то, вчитуючись у зміст пояснень реєстру, логічно допустити, що це було якесь неадміністративне утворення, на котрому під кінець XVII ст. стикалися дві юридики. Потім назва «Тарнавка» іррадіювала тільки на юридику домініканського монастиря. Варто застановитися над припущенням Йосипа Гронського щодо того, що топонім «Тарнавка» є вказівкою для локалізації подолу міста княжої доби⁹¹: якщо назва дійсно походить аж із XIII ст., то зрозуміло, що смислове навантаження первісного денотата втратилося після зникнення відповідного об'єкта, але збереглося для місцевості та іррадіювало на об'єкти, що згодом виникли на цій території.

⁸⁶ Там само. – С. 253, 254, 258.

⁸⁷ Там само. – С. 242.

⁸⁸ Там само. – С. 256.

⁸⁹ Там само. – С. 292-293.

⁹⁰ Долинська М. Історична топографія... – С. 130.

⁹¹ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка, відділ рукописів, ф. Й. Гронського, оп. 4, спр. 27, арк. 11.

Отож для класифікації денотатів необхідно мати їхній банк для конкретного урбаністичного утворення, на основі якого реально визначити семантику поняття. Також бажано зробити окремих реєстр і огляд конкретної назви з фіксацією всіх її денотатів. Не до кінця ясно, як бути з денотатом-об'єктом, якщо в одному випадку він означав зовсім конкретне утворення, а в іншому – мав радше уявне підґрунтя.

Хоча лінгвісти говорять про одно- і багатолексемні уточнювальні члени (власне назви), ми традиційно сприймаємо, що назва є зазвичай прикметником, який залежить від іменника – ідентифікаційного члена. Формування бази даних показало, що крім типових найменувань існують записи, переважно уточнювальні, які можемо ідентифікувати як протоназви або описові назви⁹². Для прикладу, підзаголовки реєстру власників 1590 р.: «Platea s. Anne ad s. Crucem», і відразу – «Ab alia parte»⁹³. На початку 30-х рр. XVIII ст. більшість пояснювальних записів (описових назв) щодо Галицького передмістя трансформовано у вулиці Галицького передмістя⁹⁴, хоча до наших днів дійшов як релікт такий підзаголовок у ревізії нерухомості 1759 р.: «Początek od kościoła P[anny] M[aryi]. Ulica od fary»⁹⁵. Очевидно, це нерухомість поза мурами середмістя в східному напрямі від кафедрального римо-католицького костелу (сучасна вул. М. Коперника або вул. П. Дорошенка).

Ретроспективна студія хоронімів середини XIX – початку XXI ст.⁹⁶ засвідчила, що в той час вони здебільшого функціонували без денотатів (Байки, Софіївка, Новий Львів). Здається, що така форма типова для польської мови. К. Гандке іменує подібне явище еліпсом і наголошує, що воно не є частим, а той, хто пише, хоча б у підсвідомості зберігає повну структуру назви⁹⁷, тобто розуміє, про який об'єкт сказано. У ранньомодерний період простежується чимало випадків запису тільки уточнювального члена назви, без її ідентифікаційного компонента. На жаль, підсвідомість укладача документа не поширюється на дослідника – тому доводиться визначати, який об'єкт описує назва, зі самого лише контексту.

Так, у записі від 1618 р. «Z Jastrzempskie[g]o Jacub sichtirz gr. 12 d[edit]»⁹⁸ мали на увазі, напевно, «грунт», хоча не можна виключати і «пляц».

⁹² Віра О. Внутрішньоміське описове називництво Львова XVI–XVII ст.: історико-мовний аспект. Курсова робота. – Львів, 2015. Лінгвіст К. Гандке пояснює це явище як розбудову уточнюючого члена (власне назви) (Див.: Handke K. Dzieje... – S. 31).

⁹³ Описи передмість... – С. 118.

⁹⁴ Там само. – С. 342-344.

⁹⁵ Там само. – С. 394.

⁹⁶ Долинська М. Функціонування хоронімів... – С. 191-206.

⁹⁷ Handke K. Dzieje... – S. 32.

⁹⁸ Описи передмість... – С. 188.

У вписі власників нерухомості 1618 р., зокрема, зазначено: «Na szpi-talnym»⁹⁹, – дослідники ранньомодерного Львова ясно, що це лан. Складною є ситуація з тлумаченням заголовка від 1637 р. «Grunta na Segielni»¹⁰⁰. А. Фелонюк вважає, що це утворення було оселею¹⁰¹, проте з контексту цілком вірогідно також, що йшлося про юридику чи лібертацію вірменського архієпископа; у самому списку чиншів під вказаним заголовком занотована і власне цегельня, за котру сплачувався порівняно високий чинш – у розмірі 3 золотих 6 грошів. Тому етимологія назви зрозуміла, але визначити об'єкт неможливо, тим більше, що це окремий документ і немає змоги щось збагнути з логіки топографії.

Сам по собі запис «Mieszka u Koryta»¹⁰² від 1680 р. не говорить нічого, проте порівняння з позицією Йосифінської метрики з 1788 р.: «Taż ulicą Koryta zwaną nazad»¹⁰³, і ретроспективна локалізація нерухомості¹⁰⁴ підказує, що це місце між вулицями Волинською, Жовківською та Промисловою.

Чи розцінювати як назву слова «pod rannami» у виразі «Dom Tomasza Tkacza pod rannami»? Оскільки це перелік нерухомості на Широкій вулиці, то, безсумнівно, йдеться про початковий етап юридики домініканок, так само як і в фразі того ж документа від 1691 р.: «na gruncie pp. katarzynek chałup № 2»¹⁰⁵. Отже, перше словосполучення є своєрідною протоназвою пізнішої Вульки Паняньської. (До речі, обидва ці записи дещо уточнюють дату виникнення монастиря з костелом Катерини Сієнської – 1729 р.).

Назва з виразу «Z pasieki na Zelyasce» (1692 р.)¹⁰⁶ в XIX–XX ст. трансформувалася в усім відомі Залізні Води¹⁰⁷:

Лексикон ¹⁰⁸	Тлумачення Лексикону	Карта 30-х рр. XX ст.	Довідник 1902 р.	Супровідний журнал 1849 р.	Кадастрова карта 1849 р.	Літографічна карта 1841 р.
Залізні Води	Південно-східна дільниця міста; парк...; мікрорайон, що належить до Нового Львова	Zelazna Woda	–			Eisenbrund

⁹⁹ Там само. – С. 193.

¹⁰⁰ Там само. – С. 227.

¹⁰¹ Там само. Як упорядник публікації, в українському перекладі він додав слово «оселя».

¹⁰² Описи передмість... – С. 245.

¹⁰³ ЦДІА України у м. Львові, ф. 19 (Йосифінська метрика), оп. 12, спр. 4, арк. 31 зв.

¹⁰⁴ Долинська М. Історична топографія... – С. 62-78.

¹⁰⁵ Описи передмість... – С. 261.

¹⁰⁶ Там само. – С. 285.

¹⁰⁷ Долинська М. Функціонування хоронімів... – С. 196, 202.

¹⁰⁸ Хобзей Н., Сімович К., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. – Львів, 2009. – С. 227.

З наведених прикладів аналізу назв без денотатів видно, що тут не обійтися без методу дослідження історичної топографії. Локалізація нерухомості допомагає також тоді, коли власник мав два чи більше об'єктів, а їхні назви були посесивними (як-от у випадку двох канонічних/каноніків млинів на Галицькому¹⁰⁹ і Краківському¹¹⁰ передмістях).

Тривалий час, десь до зламу XVI–XVII ст., посесивна назва змінювалася при зміні власника. Це вже в 1636 р. усвідомлював урядник – автор реєстру чиншів, «зібраного згідно з інвентарем 100 ланів, укладеним райцею Станіславом Ансеріним»¹¹¹. Не вживаючи назви в прямому розумінні слова, він пише, зокрема, таке: «Jan Popieluch, który od Jana Włocha kupił gr. 4 de[dit]; Tenze z drugiego płaci gr. 10 de[dit]»¹¹². Якщо дотримуватися класифікації за об'єктами, то ці витяги слід вносити в базу, як «грунт», оскільки в документі фіксувалися будівлі та ґрунти. Мабуть, назву в першому записі треба розглядати у двох формах: «грунт Яна Попелюха» і «грунт Яна Влоха» або також у третій, складній – «грунт Яна Попелюха, давніше – Яна Влоха». Ретроспективний огляд об'єктів (за умови створеної бази) дозволить простежити послідовність власників кожного з них. З іншого боку, запис відображає спосіб формування назви (її генезу).

Підсумовуючи черговий етап дослідження (частково емпіричний), сформулюємо кілька висновків:

- більшість назв посесивні;
- назва переважно зникає після зникнення об'єкта;
- локацію назв природних об'єктів варто здійснювати в зіставленні з рукотворними, тобто на їхній базі;
- у класифікації об'єкти необхідно поділити на реально існуючі та уявні, а ті, своєю чергою – на адміністративно визначені й неадміністративні утворення з розмитими межами;
- аби встановити, яким саме поняттям описується об'єкт (ідентифікуючий член назви з погляду лінгвістики), потрібно на підставі локалізації назв із таким однорідним денотатом з'ясувати побутовий сенс терміна, тобто його семантичне наповнення з погляду укладача документа (писаря).

Дослідження передбачає такі етапи:

формування банку об'єктів для конкретного урбаністичного утворення:

¹⁰⁹ *Капраль М.* Богоявленське братство Львова у XVIII ст.: дослідження та матеріали. – Львів, 2016. – С. XXXI.

¹¹⁰ *Долинська М.* Історична топографія... – С. 218.

¹¹¹ *Описи передмість...* – С. 205.

¹¹² Там само. – С. 222.

- фізично існуючих;
- уявних;
- укладення списку назв, що застосовувалися з різними денотатами;
- виокремлення протоназв, назв без денотатів.

Конкретна методика не є універсальною і стосується Львова. Вона не може бути продуктивною без методів та залучення результатів історичної топографії, проте слід уникати обмеження лише нею.